

SZEPESI ATTILA

A cella

„Ha nincs örökkévalóság, ha nincs érzékeny, rejtett tükrő, amely tanúja volna, mi ment végbe a lelkekben, akkor a világtörténelem – s benne életünk története – eltékozolt idő, s ez zavaró lidércként nyomaszt bennünket... Szenvedélyeinkben az emlékezés az időtlenség felé hajlik. Egyetlen képbe sűrítjük a múlt minden sikerét; a sok napnyugtából, amelyet délutánonként más és más vörösnek látok, az emlékezetemben egyetlen napnyugta lesz...”

(Borges: Az örökkévalóság története)

Nem ismerhette B. I.-t, aki sosem járt szerkesztőségi folyosóról nyíló szobájában. Amúgy nem volt ez a 3x3 méteres helyiség egy szolid szerkesztőségi szoba. Cella volt inkább, melyet az avatatlanok elől csukott ajtók és kárpitok rejtettek. A valódi szerkesztőségi szobáról feltételezhetjük: olyan nyilvános terem, fogadó, ahol az ügyeletes szerkesztő a beszédülő szerzőket helytel kínálja, kérdéseivel traktálja, s miközben sandán marasztalja, magában azt latolgatja, mikor tűnik már a pokolba az illető.

Erről a cella esetében szó sem lehetett.

A kéziratokkal érkezőknek először is csengetniük kellett az utcai kapun. Ezután az ügyeletes – a *Kincskereső*nél ritka kivételektől eltekintve B. I. volt az – bebocsátotta őket a folyosóra. Innen azonban nem a cella felé vezetett az út, hanem a „közös terem” felé, ahol – Páskándi Gézával szólva – „a verseket egy közös sírnak adják”.

Így aztán a legtöbb kézirattal betoppanónak, kézirat nélkül távoznak tudomása sem lehetett a celláról, melyben B. I. szegedi évei jelentős hányadát eltöltötte...

Nappali fény ezt a kis szobát nem érthette. Ablakait sűrű, fekete függöny takarta. Ezek az ablakok eredetileg egy kövezett udvarra néztek, ahol tipikus kisvárosi-belvárosi élet zajlott. Koszos macskák tenyésztek a ládakupacok közt – itt élték a maguk változatos, olykor zajos szerelmi életét. A porolóállványok tövében nénikék álltak a puffogó prakterral. A suhancok motorbiciklit szereltek. A ládakupacok árnyékában részegek hortyogtak. Fönn a körfolyosón pedig a háziasszonyok naphosszat tárgyalták, ki kivel és mikor.

A cella ajtaja a félhomályos folyosóról tárult, de el is mehettél mellette. Nehéz lett volna eldöntenie avatatlanok, faliszekrény ajtaja-e vagy egy túlméretezett páncél-szekrényé. Kívülről is tapétázva volt, kárpit takarta és hangszigetelő karejozták. Bann folyamatosan szólt a muzsika. Akkor is, ha Istvánnak odakünn akadt valami dolga.

Az ajtó kinyílt és azonnal becsukódott. Minden zajnak kívül kellett maradnia. Betoppanva azonnal megérezted az idegen gravitációt. Előbb még odakünn csellengtél a villamossínek és újságosbódék közt, a tavaszi-őszi platánok alatt. Idebenn már nem az voltál, aki vagy. Valamiképp vendéglátó verseinek, novelláinak és színpadi játékainak lehetséges figurája lettél. Egy torzonborz koldus, kerge madárember, levegőbe lépő csavargó, kocsmái látnok. Az idő kútjába alápillantó spiritualista, aki nem a magad szeméparjával szemlélted már az imaginárius teret, hanem a B. I.-ével, aki ott gubbaszt előt-

ted a félhomályban, kislejtősen mosolyog és pipázik. Vodkával kínál vagy nem kínál. Az épp hallható Mahler- vagy Sosztakovics-tételt taglalja, vagy a maga benső gyötrelmeit, mely utóbbiakról sosem tudta eldönteni: ha ennyire kínlódik miattuk, miért ragaszkodik mégis oly makacsul hozzájuk...

Olvastam valahol, hogy egyszer Toulouse-Lautrecnek vonatra kellett szállnia. Megtette, ám ragaszkodott hozzá, hogy az ablakokat lefüggönyözzék. Egész egyszerűen nem érdekelte, mi történik odakünn. Nem volt köze hozzá. Túl sűrű, gazdag és telített volt a benső világa ahhoz, hogy ütköztesse a külvilággal. Fölöslegesnek tartotta, hogy a maga túlsordulóan bőséges benső motívumrendszerét újjal egészítse ki. Attól félhetett, hogy ami már benne érvényes konturokat kapott, netán összetörik a kinti ezerféleség konturja-nincs bőségétől.

B. I. nehezen mozgott a külső világban. Ahogy az erdőt járó vadaknak megszórt csapásai, neki is unta ismert útvonalai voltak. Ezekről a legritkább esetben tért le. Mindig valahonnan valahová tartott. Teljesen ismeretlen volt számára a felszabadult barangolás, az az oldott és iránytalan csavargás, mely egy Tisza-parti facsoportot, ablak tükrén borongó felhőt, görbe sikátort vagy mosolygó diáklányt megpillantva letér a maga monoton ösvényéről. Nem tudja, nem is érdekli, hová-merre tart, enged a véletlen vonzásának, hagyja magát csalogatni a verőfényes pillanattól.

Gyakran megesett, hogy amikor reggelenként útra keltünk – náluk szálltam meg –, kedvem támadt kószálni egyet. Neki sem kellett percre érkeznie a szerkesztőségbe, lett volna ideje sétafikálni, vagy épp elücsörögni a Tisza-parton. Nézegetni a levegőben bukfencező sirályokat, a csónakázókat vagy a „szegedi kishalászatokat” – ahogy Herman Ottó az idevalósi horgászokat nevezte.

Néhány percig valóban ott kucorogtunk a parton, ám István hamarosan feszengetni kezdett.

– Be kéne mennem, félbehagytam néhány Szosz-nóra verset...

– Megvárnak.

– Találtam egy jó sort. Különb is tizenegyre jön T. a laptervvel.

– Fél kilenc van. Ráérsz.

– Levelet is kéne írnom Reich Károlynak.

– Megírod délután.

– Mennem kell... – kacagva felcihelődött. Mondhattam, amit akartam. Ha egyszer a cellája hívta, hiábavaló volt minden marasztalás.

Még visszaszólt:

– Csak bámészkodj. Számold a sirályaidat. Ha van valami, megtalálsz a szerkben. 7-re mindenképp gyere haza. Tünde vacsorát főz. Utána eldumálgatunk egy üveg sör mellett.

– Bor mellett...

– Bánom is én, legyen bor!

Néha méregbe gurultam a hajthatatlanságától. Képtelen volt akár néhány percre is elengedni magát. De komoly harag sosem volt. Az az igazság, hogy közel három évtizedes barátságunk során szinte soha semmiben nem értettünk egyet. Néha már arra gyanakodtam, sportból csinálja. A szeme villanásából viszont azt sem zárhattam ki, ő is valami hasonlót gondol rólam. Mondott valami vadat, nekem meghökkenőt és fürkészőn nézett rám. Ilyeneket: *Azt azért elismered, hogy Bruckner különb muzikus volt, mint Richard Strauss?* Ugratásnak vettem, csak rálegyintettem. Ő meg a vállát vonogatta vgyorogva. Inkább az lett volna a meghökkenőt, ha egyikünk kiböki: *Öregem,*

igazad van... A másik azt latolgatta volna magában, hogy a cimborája megőrült. Jobb esetben: konformizálódik. Bár hogy melyik a jobbik eset? Ha így folytatja, bolondokházába kerül, vagy írószövetségi titkár lesz...

Életét Szekszárd és Szeged között élte. Tulajdonképpen sem itt, sem ott. A két képzetes helyszín között. Az elfüggönyözött cellában. Annak mágikus gravitációjában, arcok emlékével átítatott és ritmikusan vibráló levegőjében, ahol a félhomály pamacsai zenezővel és pipafüsttel keveredtek. Születő vesszorok és félálomi animulák keringtek a szelíd lámpafényben. Ám maga a tér csöppet sem volt szolid. Nyomasztóan sűrű volt, és a betoppanó számára nyugtalanítóan telített. Szinte lidérces. Odakünn a nap-sütés, idebenn a borzongató félhomály, melyben összetorlódik távoli évtizedek és közele esztendőik minden emléktöredéke, hangfoszlánya, álma...

Egyszer, még a hetvenes évek közepén Varsóban vendégeskedtem. Az ottani művészeti fesztiválon – Varsói Ősz – vettem részt. A kéthetes jövés-menés utóbb azért oly fájdalmasan emlékezetes számomra, mert Kormos Istvánnal kellett volna odautazzak, de ő – az utolsó pillanatban – lemondta a részvételét, s mire hazaérkeztem, már csak a halálhíre fogadott. Ám ott, Varsóban még nem volt tudomásom róla, mitől feketednek el utólag ottani napjaim, melyeknek tán legemlékezetesebb eseménye a kitűnő lengyel poéta, Konstany Ildefons Galczynski emlékkiállítás volt. Nem tudom, pontos szó e a „kiállítás”. A terem, melyet az elhunyt szürrealista költő világát felidézendő, folyosók labirintusává rendeztek be, zsúfolásig tele volt Galczynski bútoraival, limlomaival. Lámpafény nem égett odabenn, végig sötétben tapogatódzva kellett végig-csetleni-botlani ezen az elsötétített barlangrendszeren. Felvillant közben egy-egy meghatározhatatlan lidércfény, töredék sugarával megvilágítva a fekete bútorokat, a falon árválkodó képeket és tükröket. Suttogás, falon-átszűrődő zene, sikoly és ritmikus kopácsolás halatszott. Nekikoppantál egy paravánnak, kezdeddel tapogattad a kormos falakat. Közben egészen átítatott az éjféli hangulat. Valamiképp a jóemlékű költő hagyományos világának utazója lettél. S utóbb, kibukkanva a napfényre az emlék-labirintusból, nehezen szabadulhattál annak egyszerre nosztalgiaiakkal átítatott és lidérces hipnózisától.

B. I. cellájára emlékezve gyakran felöltik bennem ez a nyomasztó varsói időutazás a paravánokkal összekaszabolt, félálomi térben. A szó-alkímiának s a régvolt esztendőik mágusi felidezésének rokon-hangulata ülte meg az ő Tisza-parti kis szobáját is.

Szeged a testi valója, Szekszárd az időutazásai helyszíne volt. Egyik sem egészen valós, egyik sem teljesen imaginárius tér. Előbbi azért nem teljes értékűen valódi, mert valamiképp *túl későn* ismerte meg. Képzetele benső tájai kialakultak már, mire utcái labirintusába betoppant. Utóbbi, bár jelen idejűnek hitte, egy összetört tükör volt, melyben összekeveredtek a múlt keserédes hangulatú figurái az ezredvégi karneválban: a jelen emlékei az emlékek jelenével.

Volt a „szekszárdi életének” egy megfoghatatlan pillanata, valamikor a gimnázista-nagykamasz éve vége felé, amikor a tolnai kisváros órája a képzeletében megállt. És ettől fogva minden, ami korábban itt történt, akár személyes élete előidejében, akár a történelmi múltban, meg ami itt később megesett, már Szegedre távozása után, ebbe az egyetlen pillanatba sűrűsödött. Összetorlódott minden esemény a képzelete forgószínpadán, az „örök visszatérés” titkos törvénye szerint, melynek a forgószínpad – már a maga természetére szerint is – a legalkalmasabb színtere.

Ezért lehetett minden későbbi hazamenekülése a Tisza partjáról időutazás. Az ottani alakokban – számtalanszor papírra is vetette, el is mesélte – az egykori, hajdani-

magukat őrző, diákkori figurákat kereste. Azt fürkészte bennük, egy rikkancsban, bővliárusban, házsnak indult valahai diáklányban, egy verklis idiotában, sátáni filiszterre korosodott legénykori cimborájában, egyszóval: akárkiben, mit őrzött az meg emlék-kori magamagából, mennyire emlékeztet (vagy nem emlékeztet) arra az alakra, aki a „szekszárdi óra” megállásának képzetes pillanatában volt. Titkos kamerájával eme marionettfigurákat fürkészte, jelentéktelenségüket titkos tartalmakkal töltötte meg, s ehhez a tükörjátékhoz a gyerekkori-diákkori város háttér-kulisszául szolgált. Mindig ide vágott, mert érvényes motívumot csak itt talált, ám újra meg újra csalódottan meg is futamodott, mert igaz ugyan, hogy a benső vízióját itt kiteljesíthette a mindennapok fragmentumain, ám egészében mégsem azt lelte, amit keresett...

Megfigyeltem, már kezdő egyetemista éveiben, hogy számára mennyire idegen a nagyobb társaság. Elveszti benne a biztonságérzetét. Az idegen spirituális erővonalak az övét „leárnyékolják”. Két-három ember jelenlétében még otthonosan érezte magát, de ha négy-öttnél többen jöttünk össze valahol – ami pedig gyakran megesett a hatvanas évek vége felé, a hetvenes évek elején –, feszengeni kezdett. Elhallgatott, félrehúzódott. Akkor kissé csodálkoztam ezen, mert engem csak később kezdett feszélyezni a „sokaság” – tömegiszonyom újabb keletű volt az övénel. Azokban a kerge esztendőkből még vígan elviseltem, ha pohár bor mellett összecsendül boldog-boldogtalan. Ha Temesi Feri és Veress Miklós hajbakap egy nyakkendő színén, míg a közelükben az egzisztenciafilozófus Suki Béla a hegedűjét nyeggeti. Odébb Petri Feri harsogja hexameterekben legújabb kalandját szíve titokzatos „Vízöntő Zsuzsannájával” vagy épp egy alkalmi „fehérmájú szövőnövel”. Zoltánfy István kedvenc reneszánsz mesterei és Vásárhely között egyensúlyoz, míg Ilia Mihály Brassórol, Sepsiről, Kolozsvárról fest kevés szóval olyan eleven tablóképet, hogy minden ottani épületnek patinája és minden felidézett figurának aurája lesz. Közben Csaplár Ferenc, mint egy igazi délalföldi Pedró Mester, a századelő szegedi alakjait táncoltatja az ujjai hegyén. Zelei Miklós a mesterséges mennyországokról, Simoncsics Péter a szamojéd népek sanyarú sorsáról, Annus Jóska a tanyasi nép Móra-zamatú nyelvéről elmélkedik. A szépreményű festő, Veress Miska kukán hallgat, mint egy maga-pingálta fekete fa. Boncz Géza egy szóficamot ízlelget. Mocsár Gábor és Tóth Béla kajánul élvezi az író-festő-óvoda zűrzavarát. Dinyés Jóska pengeti-pengeti sírván. Lippai „Latyak” a bélyeggyűjtés és a vízipólo ingoványában tapicskol. Zalán Tibor szíve Csillája és az arany szabadság közötti karcsú mezsgyén csetlik-botlik. A társaságba keveredett színészek pedig – Nagy Zoltán, Dunai Tamás, Konter Laci, Tolnay Miklós, szegény Kovács Jancsi – vigyorgással elegy hüledezéssel hallgatják a szürrealista hangzavart.

Bolond névsorolvasás ez, melynek nincs ereje felidézni azoknak az elmerült szegedi esztendőknél a hangulatát. Nem is lehet, hisz benne említetlenül kell maradjanak azok a figurák, akik a karneváli bolondóra közeget alkotják, hivatásos bohémek, szesztől iszamós öngyilkosjelöltek, balga rezonőrök és skizofrén spiclik, soha egy érvényes ecsetvonást vagy épkezláb szókapcsolatot papírra nem vető szenvelgők, akik eme fogatkozásukat harsány szerepjátszással pótolják, meg a bohémtanyákon fölös számban tenyésző kék-, lila- és rózsaszínharisnyák, akik nélkül oly sivár volna minden fekete-mise.

István somolygott, meg-megszólalt, de sosem tudott egészen feloldódni a bizarr hangulatban. Ott is volt köztünk, meg nem is. Akadt is néhány barátja, nem is. Számára a barátság valamiképp „eleve adott” volt: egyesekkel egy életre összelepedett

első látásra, másokkal – második-harmadik találkozásra – már képtelen volt hangot találni. Ahogy a külső táj, testi valója helyszíne, meg a benső, kiforrott, új motívumoktól idegenkedő képzeleti tája oly aggályosan különvált az élményvilágában, a kinti és a benti karnevál sem tudott benne összevegyülni. Ott ült a hajdani társaság peremén, székszárdi figurákon és hamuszürke helyszíneken tűnődhetett magában, vagy kedvenc orosz poétáin, akikkel akkoriban ismerkedett, akiket aztán a maga képére formált, s akiknek érvényes magyar hasonmását megteremtette. Ha egyet-egyet időnként megemlített közülük, valójában sosem tudtuk, léteznek-e az illető, élt-e valaha, vagy csak ő találta-e ki a maga szócsövétül.

Hogy mégsem voltak ezek a poéták egészen légbőlkapottak, az egy alkalommal be is bizonyosodott. Feltűnt Szegeden István verseinek hőse, Viktor Szoszsnora. Űgy hozta a véletlen, hogy a szentpétervári – akkor Leningrádnak mondták – jeles költőt együtt vártuk a pályaudvaron. Meg is érkezett annak rendje-módja szerint. Kedves volt és rozoga, amilyen csak egy orosz alkoholista bárd lehet. Kicsit önmaga túlélője volt, a maga fényes elődejére emlékező árnyék. Így aztán magunk kellett megigyuk a vendég tiszteletére vásárolt temérdek Finnlandia-vodkát – nem is volt hiba benne –, míg a derék poéta, önmaga rogyant hasonmása, csak narancslevekkel húsitette magát a pannon éjszakában, és Puskin – számomra olykor ködökbe foszló – nyelven ecsetelte ama daliás időköt, amikor még ő sem volt kénytelen mindenféle szirupos pancsokhoz alázni fejedelmi-magát.

Nem tudom eldönteni, nem is próbálkozom vele, derék Szoszsnoránk költői műve mit ér. Lehetséges, hogy a magyar alteregója – melyet István a maga képére formált – érvényesebb, mint az eredeti? Sejtelmem sincs róla. De azt bizton állíthatom, hogy az általa magyarított – és nálunk jórészt ismeretlen – orosz bárdok egyike-másika valóban óriás lehetett. Hodaszevics és Szologub, de főképp és mindenek előtt, a „Rimbaud-alkatú” Gumiljov, ez a CSEKA börtöneiben eltűnt rátarti szellem, aki Afrikától Perzsiáig és Párizstól Kínáig álmai helyszínévé varázsolta a huszadik századi, mára ugyan-csak felbolydult földgolyót, a vesztébe rohanó öreg glóbuszt...

„A történeti tények, különösen a szakrális történetbe tartozók a maguk sajátos módján a minden világokat teljesen és egyetemes harmóniába ötvöző és minden szimbólika alapját képező megfelelés törvényének következtében egy magasabb rend igazságait fordítják le. A szóban forgó megjelenítés által felidézett idea lényegében a »stabilitás«, ami egyedül a Pólus jellegzetessége: a sziget mozdulatlan marad a szakadatlan hullámverés, a külvilágot tükröző háborgás közepette...” – írja a maga homályos, szövevényes stílusában René Guénon. Az a szakrális történet, melyről beszél, a szellem mindenkori szabadsága, a mozdulatlan sziget pedig, melyre utal, az a képzetes helyszín, ahol a béklyóit veszített teremtnök álmodnia lehet. Ahol nevet adhat a sorstalanul vacogó névtelennek.

Baka István olyan telített panoptikumot alkotott kedvenc poétáiból a maga szerkesztőségi cellájában, mely panoptikumban immár maga is az emlék-figurák közé keveredik. Hogy ez éppen egy szerkesztőségi szoba volt, teljesen érdektelen. Földi koordinátáinak nincs jelentősége. 3x3 méteres széle-hossza nem mérhető. Rejtett dimenziói alig bejárhatóak. Hasonlatos ez a végtelenné kitaruló cella ahhoz a diákkori bolondfarsanghoz, melyet főntebb próbáltam felidézni. Helye nincsen, csak emléke. Ezerféle tér- és időtöredékből tömbösül egyetlenné. És nagyálmú, megnyaklott figurák tolonganak benne, akárcsak a századelő-századközép orosz farsangjában, ebben a véres, borsnirt, egyszerre nyomasztó és szakrális, szenteket porba tipró és emlék-glóriával ékesítő

karneválban, mely azonban csak a genezise szerint orosz, valójában egyetemessé tágul és tárul. Eredeti helyszíneitől elszakad, és mindannyiunk sejtjeibe beköltözik.

A félelem, a 20. századi hagyományos rémület, a megsebzett értelem és magányára ébredő szellem forrásvidéke ez a képzetes táj és idő, melyben nincs fönn és lenn, előtt és mögött, s mely mindannyiunk létezését és gondolkodását meghatározta, hangulatainkat és reflexeinket mindenkorra megülte a maga lidérces ködeivel, s nemzedékünk – hiába az idők változása – nem tud megszabadulni ama megrögzöttségeitől, melyek egykor borzongással és az imaginárius szabadság vágyával átítatták...

Tandori Dezső írja egy esszéjében, Nemes Nagy Ágnes hajdani Pilinszky-jellemzését idézve: „A Pilinszkyről sejtett hegyesszög-lelkiakat NNÁ-nak valamivel tágabb kifordulást engedett, ám derekassága messze a derékszög fokszámain belül maradt. Durván szólva, Weöres volt a teljes kör. Ezek csak jellegkeresések, nem értékítéletek, ám ezt nyilvánvalóan mindenki látja.” És látnia-éreznie kell azt is mindenkinek, hogy B. I. is ilyen *hegyesszög-lelkiakat* volt. Egyetlen élmény és látomás megragadottja. Világos, hogy számára mindig – már az őt letipró betegség elhatalmasodása előtt is – a Teremtő közönye, nagyvonalú és már-már derűs ember-pusztítása elleni lázadás volt a gondolkodását meghatározó alapélmény. Annak felismerése, hogy nincsen külső menedék.

Mindnyájan egy kozmikus sakkjátszma figurái vagyunk, s nem tudható, milyen minőségű és milyen színű bábok, ahogy még az sem sejtethető, ki és milyen szándékkal irányítja ezt a félőrült és véget nem érő játszadozást. És mivel a körvonalak oly komiszul kiismerhetetlenek, a mozdulatok tendenciái „józan” pillantással követhetetlenek, a test csak lefoszló álca, a külvilág egyetlen börtönudvar, akár a van Goghé, melyet egyik emlékezetes utolsó versében B. I. felidézett. Körül rácok és falak, homály és rettegés. De van egy, egyetlenegy hely ebben a ködülte és vigasztalan ezredvégi tájon: egy parányi, elsötétített cella, melyben a tömegvonzás törvényei a tetszésünk szerint alakíthatók, s mely cella ezért maga a szabadság és a boldogság.

PATAKI FERENC:
BAKA ISTVÁN: ISTEN FŰSZÁLA (1992)